

MARELYIN KISS JÓZSEF-TOLDI LÓRÁNT

**Forgószínpad. I.
Romhányi László és a nemzeti-keresztény
radikális jobboldal szerveződése
(1987–1990)***

„Annyi bizonyos, ha nincs Jurta, nincs 1988. január 30-ai Fórum; ha nincs Fórum, nincs berlini falledöntés, prágai fordulat [...] Hát így függnék össze a dolgok itt Közép-Kelet-Európában. [...] Aznap [1988. január 30.] indult el a kelet-európai dominó elv.”¹

A tanulmány az egykoron alternatív színház, a Jurta nemzeti játszóhelyből radikális jobboldali mozgalmi térré történt átalakulását kíséri végig. A „Jurta” – a sokszögű, favázas színház-épület a nyolcvanas évtized második felében maga is egyfajta politikai állásfoglalás volt – ma pedig már-már demokrácia-szimbólum. Ugyanis 1988. január 30-ával elkezdődött a Jurta Színház ellenzéki fórum vagy másként „kis országgyűlési” korszaka. A radikális keresztény-nemzeti ellenzék által ácsolt színpad – szervezőközpont – jó ideig, nagyjából egy évtizedig fizikailag is létezett. A „színielőadás” viszont harminc éve folyamatosan megy, a rendezők, a színészek és a darabok – az a bizonyos „szín” – persze többször változtak. Éppen ezért érdemes számba venni, „felszálazni” a szubkulturális jellegű csoportokat, irányzatokat, protopártokat. Utóbbiak tágabb értelemben vett politikai közösségükön belül bármennyire is ritkán kapnak főszerepet, a

* A tanulmány II. részét a *Múltunk* következő számában közöljük.

¹ A közép-kelet-európai jurtás dominóelvet Romhányi László egy 1990. késő tavaszi, a *Szent Korona* hetilapjában megjelent interjújában fejtette ki. *Szent Korona*, 1990/4. 3.

színpadképet, ha időlegesen és csalókan is némiképp, meghatározhatják.

Az egypártrendszer bomlásával természetesen megjelennek a „politikai színen” a jobboldali radikális keresztény-nemzeti – gyakran szubkulturális eredetű – csoportok is, amelyek újabb és újabb politizáló szervezeteket alakítottak, mindeközben az egymással is versengő csoportcsoportokból több radikális „pártvezér” is kiemelkedett, s formálódott az ideológiai konstrukció. Az ideológiai sarokköveket a nyilvánosság akkori tabutémái (történelmi Magyarország, Trianon-országcsönkítés, kisebbségi magyarság, ország- vagy államadósság, nemzeti kizsákmányolás, zsidóság, harácsoló elitek) jelentették. Közülük számos doktrína később a parlamentbe jutott nemzeti radikális (Magyar Igazság és Élet Pártja – MIÉP) pártok programjaiban, valamint a többé-kevésbé nyíltan szervezkedő hungarista „politikuskok” – Györkös István (1940–), Szabó Albert (1955–) és Ekrem Kemál György (1946–2009) – szervezeteiben, szubkulturális pártjaiban ideológiai alapvetésnek számított. Elsőként tették a jobboldali radikalizmus legitimációs alapjává az „elszabotált” rendszerváltást, és tárgyalták az ország eladósításban ugyancsak érdekelt „kozmpopolita rablótőke” természetét, amely fő mozgatójának a nagyhatalmak érdekeit, végső soron a nemzetközi zsidóságot, kiszolgálójának pedig az új politikai elitet tekintették. Alapállásuk ekképpen az adósságszolgálat felmondása volt. Az újabb keletű radikális mozgalmak által is gyakorta hivatkozott Szent Koronát szakrális eszmei alapjuknak vallották. A társadalmi biztonságérzet növelésére – (a Magyar Nemzeti Párt–Keresztény Nemzeti Unió–Magyar Nemzeti Szövetség, MNP–KNU–MNSZ; MIÉP; Jóléti Magyarországot Párt, JMP) – lakossági önvédelmi csoportokat, különböző elnevezésű „örsegeket” hoztak létre, a bázisépítést ezzel szinte megoldva, ámde ettől még látványosabb lett szabadtéri extrémitásuk. Természetesen a rendteremtő csendőrség politikai rehabilitálásának szükségét is hangoztatták. Működésüknek és programjuknak – a szabad véleménynyilvánítás adta keretek között – kulcsszerepe volt a radikális politikai cselekvésre fogékony, kommunistaellenes közvélemény, továbbá a radikális jobboldali szavazók pártbázissá formálásában. Érthető, hogy a radikális,

a fennálló-ellenes eszméket követő emberek kisebb-nagyobb körei még nem különültek el élesen a „demokratikus ellenzéknek” mondott politikai csoportoktól, hálózatoktól, majd előpartoktól. Ez a kegyelmi állapot 1987–1988 fordulóját követő pár hónapig, talán szűk egy évig tartott. A Színház fogalommá vált az akkori ellenzéki oldalon, talán még azon túl is. Manapság meg a tágabban vett Jurta-történet a rendszerváltás fehér foltja. A korszak egyik főszereplője, az MDF-alapító Kiss Gy. Csaba (1945–) irodalom- és művelődéstörténész okkal írhatta. „A Jurta Színház rendezvényeiről valahogy az utólagos politológiai szakirodalom szívesen megfélemez. Ez persze a mi hibánk is, hiszen ezek a Jurta színházbeli rendezvények a legszélesebb spektrumot mutatják. Kis Jánostól, Tamás Gáspár Miklóstól kezdve a zöld mozgalmakig hihetetlenül széles kör volt jelen. Volt persze néhány meggondolatlan, nyilvánvalóan provokatív felszólaló is, de ez kellett is, hogy legyen, nem lehetett másképp. Ez az izgalmas időszak január 30-tól, az első Jurta színházi előadástól június elejéig tartott, amikor a szerveződő Nyilvánosság Klubbal együtt rendeztünk vitát a sajtóról, a nyilvánosságról. Ez nagyon lényeges szakasza a magyarországi átmenetnek, és az ellenzék formálódásának is.”²

Irományunk a történelmi emlékezetkiesés, az ismétlődő „féhérfoltosodás” miatt időszerű. A gyarapodó memoáirodalomban – Berecz János, Bihari Mihály, Elek István, Kónya Imre s az előbb idézett Kiss Gy. Csaba és mások – egyre gyakrabban emlegetik a „Jurtát”, különösen a ’88-as évet. Kónya Imre (1947–) eredetileg jogász-ügyvéd, később a kilencvenes évtized egyik meghatározó konzervatív politikusa, MDF-frakcióvezető-belügyminiszter ekként írt a Független Jogász Fórum sorsdöntő üléséről. „A tanácskozás helyszíne nem lehetett más, csak a népligeti Jurta Színház, amely az ellenzéki megnyilatkozások legfőbb színterévé vált. Itt tartotta nagyhatású rendezvényeit az MDF, és itt ülésezett néhányszor az SZKH³ is. Ha első nyilvános megjelenésünknek a Jurta lesz a helyszíne, ezzel egyértelműen pozicionáljuk

² Kiss Gy. Csaba: Nincs meg a cezúra. In: ELEK István: *Rendszerváltoztatók húsz év után*. Magyar Rádió–Heti Válasz Kiadó, Budapest, 2009. 9–14.

³ Szabad Kezdeményezések Hálózata, az SZDSZ elődje.

magunkat. Megüzenjük a többi ellenzéki szervezetnek, a jogászságnak és a szélesebb nyilvánosságnak is, hogy az ellenzék részének tekintjük magunkat. A Jurtában nincsen terembérlet. Legalábbis független szervezetektől a vezetőség nem kér pénzt, de kötelező a belépődíj. A színház minden belépőjegyből negyven forintra tart igényt. A rendező szervezet ehhez hozzátehet egy tetszése szerinti összeget, s annyi drágábban árulják a jegyeket. Mi úgy döntöttünk, nem teszünk hozzá semmit. A bejáratnál elhelyezünk egy dobozt, aki akar, önként hozzájárulhat a jogászfórum költségeihez. [...] Közben egyre több jogász érkezik. Legtöbbjük most jár először a Jurtában. Sétálnak körbe a folyosón, nézik a szamizdat könyveket, az ötvenhatos felhívást, plakátokat, meghívókat. Mindszenty-est, vita a határon túli magyarságról, olyan kérdések, amelyekről rendes jogászember csak a Szabad Európában hallhat.”⁴ Solt Ottilia (1944–1997) szerint egyáltalán nem a véletlen műve volt a Szabad Kezdeményezések Hálózatának Jurtába „érkezése”. „Egyszer Romhányi László felajánlotta, hogy a [...] Hálózatnak kedvezményesen termet ad: teremdíjat nem, csak rezsiköltséget kért. Mi elfogadtuk az ajánlatát, nagyon örültünk, hogy ekkora teremhez jutunk, hiszen akkor sehol máshol nem lett volna lehetőségünk rá. 1988 novemberében aztán itt alakult meg az SZDSZ. Aznap reggel egyébként [...] felhívta őt Barabás János,⁵ és nyíltan megfenyegette, hogy a Hálózat miatt bezárhatja a Jurtát. Romhányi [...] hozzátette, hogy ő vállalja ezt a kockázatot, de cserébe azt kéri, hogy mi álljunk ki mellette, és próbáljuk megmenteni a Jurtát.”⁶ Magyar Bálint (1952–) ötszörös képviselő és kétszeres miniszter, egykori SZDSZ-elnök elismeri: „később kerültem be a Jurtába, akkor, amikor a Szabad Kezdeményezések Hálózata megalakult, és a hálózat első ilyen nyilvános, főleg tematikus vitaestjeit tartotta ott. Mégis számomra a legemlékezetesebb és legfontosabb ese-

⁴ KÓNYA Imre: ... *És az ünnep mindig elmarad? Történetek a rendszerváltástól napjainkig*. Alexandra Kiadó, Budapest, 2016. 74–75.

⁵ Korábban az állampárt Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, 1988 augusztusától a budapesti pártbizottság ideológiai titkára.

⁶ SOLT Ottilia: Ez betyáregyüttműködés volt. In: SZIKRA Zsuzsa: *A Jurta. Mozgó Világ*, 1993/1. 80.

mény az SZDSZ megalakulása volt 1988. november 13-án, az is a Jurta Színházban történt”.⁷ Az inkább rivális Csurka István (1934–2012), a Demokrata Fórum főszervezőjeként így idézte fel az ellenzék szó szerint helykereső időszakát: „tárgyaltunk Romhányival, és ő gyanútlanul elmondta, hogy most ment el tőle az elhárítás. És tárgyaltam, de hát megvédelek benneteket – mondotta. Mindjárt tudtuk, hogy miről van szó. Ha engedélyezni fogják, azt jelenti, hogy egyenes közvetítés lesz a pártközpontba minden szavunkról”.⁸ Persze Romhányi tárgyalása nélkül is ment az „adás”. Bihari Mihály (1943–) egyebek közt azt mondta az őt interjúvoló Elek Istvánnak: „Részt vettem az MDF Jurta színházbeli rendezvényein is. Egyetlenegyen nem vettem részt, az elsőt, amit azóta is sajnálok.”⁹ Így is kizárták a pártból a politológusprofesszort, a „legbátrabb jurtással”, Bíró Zoltánnal és további két társával (Király Zoltánnal, Lengyel Lászlóval) együtt. Persze a Jurtába járás csupán egy, bár fontos vádpont volt a kizárt párttagok ellen. Nem is nehéz kitalálni a fő okot: ami a nagy nyilvánosság. Sok minden más is szerepelt a reformellenes pártvezetők bűnlistáin. Bíró Zoltán (1941–), az első MDF-elnök szerint „Az első Jurtabeli fórumon, amit az MDF szervezett, körülbelül ötszázan voltak, és száz-kétszáz ember állt. Ez megható, inkább megrendítő volt. Azt mondta nekem egy hölgy utána, akinek az édesapja Recskén is volt, hogy ők remegő lábbal jöttek ide. Aztán leültek, és amikor látták, hogy mi ott ülünk a színpadon négyen, öten az elnökségben, és nyugodtak vagyunk, és még egy kis mosoly is van az arcunkon, akkor elszállt tőlük a félelem. Én azt hiszem, hogy talán az MDF legnagyobb, vagy egyik legnagyobb eredménye ebben az időszakban éppen az volt, hogy a félelmet fel tudta oldani. Tehát tudott annyi bizalmat adni és tudott annyi nyugalmat sugározni valóban – ez még nem a nyugodt erő jelszava volt –, hogy az emberek egy

⁷ MAGYAR Bálint: *Életútinterjú*. Készítette Légman Anna és Marelyn Kiss József, 2011. (Kézirat.)

⁸ CSURKA István: A többpártrendszer újjászületéséhez. Havas Henrik-Kelemen Kata interjúi. (Részletek). *História*, 1993./1. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-01/ch14.html> (Letöltve: 2018. 11. 20.)

⁹ BIHARI Mihály: Valahol utat tévesztettünk. In: ELEK István: I. m.

kicsit feloldódtak. Úgy érezték, hogy ha lesznek is esetleg következményei, de ezt túl lehet élni és érdemes vállalni.”¹⁰ Lengyel László (1950–) reformközgazdász esetében az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottságának emberei nem tévedtek, hisz jó korán, valamikor 1987-ben hallott először a Jurtáról, s mindjárt járt is ott. „Azt biztosan tudom – mondta –, hogy amikor elkezdődtek a Demokrata Fórumnak a rendezvényei, az a sorozat, amely végighúzódott Lakitelek után ’87 késő ősztől ’88 tavaszáig, akkor én ezeken a rendezvényeken, a döntő többségén, részt vettem, és rám is nagy hatással volt. Ekkor találkozott tulajdonképpen legális fórumon először ellenzéki és mondjuk úgy, hogy közönséges polgár. Például itt szólalhatott meg először legálisan Kis János – erre máig emlékszem –, mert önmagában az érdekes volt, hogy bejöhett egy olyan terembe, ahol ültek vagy 350–400-an, közönséges polgárok, az ellenzék ott elenyésző számban volt, már a demokratikus ellenzékét értem alatta. Nem hiszem, hogy egytucatnyinál többen lettek volna. Leült mellém, és fölállt, majd fölszólt, végigfutott az egész termen kicsit a döbbenet, hogy ezt szabad-e hallgatnunk, mit csináljunk, szóval egy olyan bizsergető ellenzéki érzés mindenkiben, aki még ilyen dologban nem vett részt. Tehát a Jurta ebből a szempontból újdonság volt, mert korábban, mondjuk az egyetemi klubokban megjelenhetett egy ellenzéki, de nem szólalhatott föl”.¹¹ Az utolsó, tehát legfiatalabb jurtás generáció tagjai közül többen 2010 után fontos posztokat betöltő kormányférfiak; köztük az egyetemet éppen csak befejező Varga Mihály (1965–) pénzügyminiszter a szokásosnál részletesebb önéletrajzában írta: „Első munkahelyem az igazán »nagybetűs életben« Budapesten tartott [...]. A diploma előtti utolsó évben már szabadabban lehetett mozogni, így évfolyamtársakkal együtt megszerveztünk egy három hónapos angliai tartózkodást. Két hónap munka, egy hónap kirándulás. Mire ’88 őszén visszaértünk, már élénk politikai mozgolódás volt. Kollégiumi szobatársam mutatta az első felhívásokat, cikkeket az MDF-ről, Fideszről. Nem sokkal később egy Jurta Színházban tartott fő-

¹⁰ BÍRÓ Zoltán: Az MDF a Jurtában. *História*, 1993/1. 30–31.

¹¹ LENGYEL László–BIHARI Mihály–BÍRÓ Zoltán–KIRÁLY Zoltán: *Kizárt a párt*. Riporter Ács Zoltán. Primo Kiadó, Budapest, 1989.

rumon magam is Fidesz-tag lettem. Szimpatikusak voltak a célok, úgy gondoltam, ha Budapesten maradok, talán a munka mellett több lehetőségem lesz az aktív közéletre.”¹²

A Jurta Színház legelső – együttműködési és szövetségkeresési – időszakában valóságos „pártalkotó műhely” lett, egy sor protopárt alakult a fából ácsolt falak között. Írásunk a folytonosság szempontjából is időszerű, gondoljunk csak a Györkös István-féle Magyar Nemzeti Arcvonal működésére, vagy a Mi Hazánk Mozgalom megalakulására. Jurta Színház már régen nincsen, a radikális nemzeti jobboldal működik. Mindig vannak olyan jobboldali nemzeti radikális csoportok, amelyek hirdetik, szükség van rájuk. A jobbtól mindig van jobbra. A jobboldal jobbra mindig nyitott. Az állandósult félelem történelmi tapasztalatokon nyugszik ugyan, az egyirányú mozgás értelmezése mégsem problémamentes. (Azért mégse higgyük, hogy a szélek felé való nyitottság csupán a jobboldal specifikuma lenne.)

Két szín között

A Jurta Színház és Romhányi László (1944–2005) színházrendező neve szorosan összeforrt. A korai időszak radikális jobboldali reprezentánsa a többdiplomás direktor Romhányi és közvetlen szellemi-mozgalmi körének tagjai (Bartal Ferenc, Bosnyák Imre, Dózsa László, Geréb Attila, Nagy László, Szemenyei-Kiss Tamás, Szervátiusz Tibor, Vörös Pál) voltak. Romhányi vezető szerepe vitathatatlanra vált, saját körében még 1992 nyarán is „élő legendaként” emlegették. A Jurta Színház a pártállami időszak első két színházszervező magánvállalkozás egyikeként jött létre, a Kádár-korszak bomló és egyben vállalkozásélénkítő időszakában. Az első magánszínház a Karinthy Márton (1949–2019) által alapított Hököm Színpad volt, amely a Kaffka

¹² VARGA Mihály: *Születésem, gyermekkorom. Életút* – Forrás: <http://www.vargamihaly.hu/vm/eletut.html> (Letöltve: 2018. 11. 20.)

Margit Gimnáziumban kezdte meg működését, s amely 1988-tól Karinthy Színházként ismert.¹³

A második magánszínház alapítója, egyáltalán nem véletlenül, a főiskolai rendezőosztálytárs, Romhányi László, aki Sátoraljaújhelyen született 1944-ben. Eredetileg magyar–történelem szakos tanárnak készült, mégsem tanított egy percet sem. Színházi ember lett a nemzeti oldalon. Életrajz-ismertetői mindig megjegyzik: a romeltakarításra jelentkezett, majd a szovjet megszálló hatóság által malenkij robotra hurcolt édesapja fogságban kapott tifuszban meghalt, más adatok szerint a Gulágon lapáttal agyonverték. Épp elég ok a szovjetellenességre. Egyébként családját és Balaton-felvidéki birtokos őseit a 14. század végéig tudta igazolni. 1973-ban Marton Endre rendezői osztályában végzett a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, nem kisebb egyeniségek közt, mint Ascher Tamás, Gáll Ernő, Karinthy Márton, Kornis Mihály, Valló Péter. A korszak felkapott művészszínházában, a Nagymező utcai Thália Színházban, a lázadóból „hivatásos újtóvá” szelídült Kazimir Károly (1928–1999) főrendező, majd Keres Emil székét elfoglaló igazgató mellett kezdett el dolgozni. A kivételezett helyzetbe jutott intézményben rangos rendezői kar (Bodrogi Gyula, Iglódi István, Karinthy Márton, Koltay Gábor, Simon Zsuzsa, Szinetár Miklós, Szirtes Tamás) dolgozott. Az 1971-ben a Nagymező utcába költözött művészszínház sokat tett a magyar dráma felkarolásáért, az 1976–1977-es évadban például a kortárs szerzők közül csak magyar írók műveinek be-

¹³ Az államosítások utáni első magánszínház 1982-ben Hököm Színpad néven alakult, Karinthy Márton (1949–2019) vezetésével. Történetünk színházi ága (Hököm, Jurta, Játékszín stb.) is roppant érdekes, valóban a színházművészeti rendszerváltás esettanulmányai, amit Karinthy részben fel is dolgozott, először a főiskolai doktori tanulmányai végén írott DLA-disszertációjában, majd az abból született, *A vihar kapujában* című könyvben (Ulpius-ház, Budapest, 2007), amely egykori osztálytársai által szerkesztett emlékezés folyama. (Romhányi László már nem szerepelt a dolgozatban.) A Jurta- vagy a színháztörténeti átmenet korrajzát készítő kutatónak mégis valódi forrásmunkaként jöhet szóba a szöveg. Karinthy Márton „politikamentes” színházcsinálása miatt „alternatív társulata” elkerülte a Jurta-sorsot, sőt, ma is sikeresen működik Buda egyetlen kőszínházként a XI. kerületben. Forrás: <http://karinthyszinhaz.hu/a-szinhaz-tortenete> (Letöltve: 2019. 02. 24.)

mutatóira került sor.¹⁴ Romhányi 1975-től négy éven át Egerben, az Agria Játékszínen önállóan is rendezett magyar történelmi tárgyú drámákat. Miután bemutatóit egy idő után nem engedélyezték, 1985-ig Kőszegen folytatta saját, a régi magyar nemzeti irodalomra alapozott színházkísérletét. Közben „művészeti kisvállalkozó” lett. 1983 januárjában a Kossuth Klubban Székely János *Dózsa* című monodrámájának bemutatójával elindult a Magyar Színkör.¹⁵ 1986-ban Szakonyi Károly *Kardok és kalodák* című darabját mutatták be a Rákóczi-szabadságharcot idézve, többek között Bánffy György szereplésével. A nem állandó kicsiny társulat saját játszóhellyel nem rendelkezett, ámde a Fővárosi Tanácstól – ingyenesen – telekhez jutottak, ami közel sem volt magától értetődő.¹⁶ 1985-ben saját pénzéből kezdte el építeni népligeti színjátszóhelyét, amelyet a tervezettnél jóval lassabban, csak tizenhat hónapnyi építkezés után, bankhitelből fejezett be.¹⁷ A Színkör utódjának számító Jurta Színház az állampárti kultúrpolitikusok belső vitáitól kísérve 1987. áp-

¹⁴ A színháznak az Agitációs és Propaganda Bizottság elé kerülő műsortervében négy kortárs magyar mű (Mesterházi Lajos: *A Prométheus-rejtély*; Katona József-Illyés Gyula: *Bánk bán*; Weöres Sándor: *Octopus*; Czákó Gábor: *Eleven kísértetek*) mellett egy klasszikus (Corneille: *Attila*) szerepelt. Igaz, a színház műsoron tartotta Malraux *Remény* és Graham Greene *A csendes amerikai* című darabját is. – Tájékoztató jelentés az Agitációs és Propaganda Bizottság számára az 1976/77-es évad műsortervéről. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) M-KS 288. f. 41/267. ő. e.

¹⁵ Hivatalosan Magyar Színkör Színházi Kiszövegetkezet a magyar drámairodalom színpadra állításával kultúrtörténeti missziót vállalt, közönségét szórakoztatta, de az avantgárd kísérletezésnek is helyet adott. Mindez nem állt összhangban a korabeli kultúrpolitikával, zajos botrányok kísérték működését. SZEKELY György (főszerk.): *Magyar színházművészeti lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 477.

¹⁶ Egyes vélemények szerint ezt apósa, dr. Almásy György pszichológus, főiskolai tanár befolyásának köszönhette. SZIKRA Zsuzsa: A Jurta. *Mozgó Világ*, 1993/1. 81.

¹⁷ *Magyar Nemzet*, 1987. március 31. 6. – Romhányi László újságírói kérdésre válaszolva egyharmad rész önerőben és kétharmad rész bankhitelben határozta meg a színházépítés pénzügyi konstrukcióját, de a két összeg nyilvánosságra hozatalától elzárkózott. Érdekeség, hogy a kisvállalkozás gazdasági igazgatóhelyettese, Nyikos László (1943–) közigazdász, később egyetemi tanár, tíz évig az Állami Számvevőszék alelnöke, 2010–2014 között a Jobbik országgyűlési képviselője volt. Az épülettervezők: Szabó Ottó, Koffler Antal, Csertus Ferenc voltak.

rilis 14-én Berecz János (akkor már MSZMP KB-titkár) nyitotta meg.¹⁸ A színház művészeti tevékenységét állandósult pénzügyi-, előadói-szerzői jogviták kísérték, amelyet a korabeli sajtó kifejezetten ellenséges hangnemben erősített fel. Karinthy Márton színháza honlapján írja a Hököm Színpad fogadtatásáról: „a régtől vágyott színházi struktúraváltás nagy visszhangot kiváltva, ösztársadalmi ellenérzéssel, kritikusok és a sajtó támadásokkal kísérve zajlott”.¹⁹

El lehet képzelni a „visszhangot” akkor, miután a második magánszínház, a Jurta felkapott politikai ellenzéki találkozóhely lett. Akkortájt politikai szervezetek gyűlésezésére alkalmas helyeket nem lehetett kibérelni, a szervezkedő csoportok anyagi forrásoknak is híján voltak. Így történt, hogy az első időszakban (1988–1990) a színház valóságos „pártműhely” lett. Itt szerveződött protopárttá a Magyar Demokrata Fórum, itt alakult a Fiala Demokraták Szövetsége, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Magyar Függetlenségi Párt (MFP), a Magyar Nemzeti Párt, a Magyar Október Párt, a Szabadságpárt, a Magyar Legitimista

¹⁸ Romhányi Lászlót Ratkó József szabolcsi költő ajánlotta be Berecz Jánoshoz, akitől segítséget és támogatást kért színházának megnyitásához. Sérelmezte, hogy a Fővárosi Tanács különböző jogcímen kirótt büntetésekkel akadályozza azt. Ebben – fából készült épületről lévén szó – a tűzvédelmi szempontok mellett a színház kulturális irányultsága játszotta a döntő szerepet. Romhányi László elképzelései szerint ugyanis ott elsődlegesen Páskándi, Nemeskürty és Sütő nevével fémjelzett, a hivatalos kultúrpolitika itészei által nacionalistának bélyegzett új magyar drámákat játszottak volna. Berecz János erre így emlékezett: „elleneztek elsősorban azért, mert szerintük ez a nacionalizmus fészke lesz, innen megy majd az uszítás a szomszédos országok ellen. Nyakunkra hozzuk a bajt. Ezzel szemben vállaltam én azt, hogy ezen a borzongáson túl kell lépni [...] végig megvédtem ezt az épületet, hogy működjön [...] belülről ment ez a harc, hogy a Jurta maradjon, a Csurka szólhasson és így tovább”. BEREZ JÁNOS: *Az én rendszerváltásom*. Magánkiadás, Budapest, 2005. 30. A színház működésének engedélyezésével egyidejűleg állambiztonsági műveleti területté vált, a rendezvényekről és az ott elhangzottakról a pártközpont természetesen értesült: „a vezetés rendszeres tájékoztatást kapott, összefoglalót, hogy mi zajlott le egy ilyen összzejövetelen, és annak tartalmi kivonatát.” – A többpártrendszer újrászületéséhez – a Jurta Színház. Havas Henrik és Kelemen Kata interjúi Csurka Istvánnal, Berecz Jánossal, Bíró Zoltánnal. *História*, 1993/1. 29.

¹⁹ A színház története. Forrás: <http://karinthiszinhaz.hu/a-szinhaz-tortenete>. (Letöltve: 2019. 02. 24.)

Párt és több más pártszerű tevékenységet folytató ellenzéki csoportosulás. Nem meglepő, hogy a színházvezetés az állampárti hatalom nyílt támadásainak tette ki intézményét.

Egy interjújában a színházalapító direktor említette, hogy „kétszer akartak Baracskára vinni, ’88. márciusban és októberben. A határozatokat ma is féltve őrzöm”.²⁰ A szakszerűen rögzített tényeket egy nyilvános Romhányi-állásfoglalás – mely szerint a Jurta nem ad otthont ellenzéki szervezeteknek²¹ – nemigen ellensúlyozhatta. A vállalkozó színház, valószínűleg a politikai manőverek, „háttérműveletek” miatt gazdasági-pénzügyi csődbe került.²² Ugyancsak tőle tudjuk, hogy 1988-ban felszámolási eljárást kezdeményeztek a Jurta ellen. Július 10-i segélykérő felhívásukat a demokratikus ellenzék hetilapja, a *Beszélő* is közölte: „Hihetetlen, de tény: a kulturális vezetés egyetlen forinttal sem támogatta a [...] színház felépítését, még az ígéreteit is letagadta, sőt olyan helyzetet teremt, hogy [...] működése lehetetlenné válnon. [...] a Jurta Színház a demokratikus Magyarország jelképévé vált. Végzetes az útja: a nyilvánosság előtt elhallgatják, vezetőit fenyegetik [...] Adósságállományunk 25 millió forint, amely kizárólag a színházépítés mesterséges akadályoztatásából adódik. [...] A Hatalom bekerített bennünket.”²³ A színházmentési akciók ma sem ismeretlenek, nem meglepő, hogy több, egymással is versengő terv készült a demokratikus ellenzék köreiben, a politikai rendőrség figyelmétől kísérve. Az egyik dokumentum azért is különösen érdekes, mert Soros György esetleges akkori szerepvállalását taglalta: „Kurír” fn. [Bába Iván] célszemély a Jurta Színház helyzetét elemezve egy tervezetet készített, amelyben arra az eredményre jutott, hogy az épületet egy részvény-

²⁰ *Szent Korona*, 1992. július 21. 3.

²¹ *Népszabadság*, 1988. március 12. 21.

²² A külsőnek sehogyan sem átlátható pénzügyi mozgások – vállalkozási bevételek, hiteltörlesztések és kamatok, művészeti kiadások, működési rezszi, adományok-támogatások – körüli viták végigkísérték a Jurta működését. Romhányi László 1992. júliusban sem számolt be helyzetjavulásról: „Adósságunk megmaradt, ránszakadt örökségül! Visszük magunkkal a késedelmi kamatok súlyát is.” *Szent Korona*, 1992. július 21. 4.

²³ *Beszélő*, 1988/3. 656. Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-jurta-szinhaz-felhivasa> (Letöltve: 2019. 02. 24.)

társaságnak kellene megvennie, így elkerülhető lenne, hogy egy várható csődeljárás során a színház az állam kezébe kerüljön. A részvényesek főként külföldi magyarok lennének, és hozzájárulóként szeretnék megnyerni Soros Györgyöt is. A terv szerint a Jurta egy komplexumként működne: helyet kapna benne egy »Közép-Európa Intézet«, egy könyv- és lapkiadó, és ott lehetővé válna az egyre szaporodó független csoportok összejövételének megrendezése, így mintegy a hazai ellenzék fellegvárává válhatna a színház, tulajdonosi jogosítványokkal. [...] Intézkedés: – az információt tovább pontosítják; – folytatják az ellenőrzéseket.”²⁴ A házkutatásig nem jutott el a fellépés, „a rendőrség nem merte betenni a lábát az épületbe” – mondta a direktor. Bár a nagy vitát kavart 1988. januári MDF-rendezvény után Grósz Károly pártfőtitkár-miniszterelnök állítólag azt találta mondani: „ha egy szék-et is felborítanak, porrá lövetem a Jurtát”.²⁵

Érdekes és érthető, hogy a radikális eszméket követő jobboldali ellenzék kisebb-nagyobb körei még nem különültek el a „demokratikus” ellenzéktől. De a korszakra emlékező szereplőknek – talán a félelem hatására – fel-feltűnt a „furcsa”, „szélsőséges”, „provokatív” beszédmód, akár a jurtás rendezvényeken, akár a *Beszélő* hasábjain. A működési nehézségek az apokaliptikus képzeteket, a radikális hangnemű kommunikációt erősítették: „a kommersz szórakoztatás kábulatában mintha szándékosan feledkezne meg [a hatalom] a nemzet sorskérdéséről, a magyarság méltóságáról, történelmi végveszélyéről”.²⁶ A színházi rendszerváltás, a Jurta-küldetés, a személyzet nemzeti felfogása és a szakadatlan konfliktusok hatására alakulóban volt az önálló politizáláshoz szükséges saját identitás. Amint az a belső elhári-

²⁴ Belügyi jelentések III/III-205/11. (1988. október 18.) Közli: NOVÉ Béla: Tény/Soros – III. Belügyi Jelentések. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. Forrás: http://www.kka.hu/_soros/kiadvany.nsf/538d96804d640588852566f2006f1ed7/3dd5524446db211ec1256f01003fe3dc?OpenDocument (Letöltve: 2016. 11. 02.)

²⁵ Beszélgetés Romhányi Lászlóval. I. m. 3. Romhányi nyilván érdekelt volt a Jurtában folyt valóságos ellenzéki politizáláson is túllícitálni, erre utal az „állítólag” szó. Grósz Károly miniszterelnök vehemens ember volt, szűkebb körben akár mondhatott is ilyesmit.

²⁶ *Beszélő*, 1988/3. 656.

tás figyelmét nem kerülte el: „megkezdték a Bevonulás Erdélybe című, 1940-es évekbeli irredenta hanganyagot tartalmazó kazetta sokszorosítását”, tervbe vették egy 1956-os hangfelvételeket tartalmazó anyag elkészítését is.²⁷ Védnöki munkát szerveztek az 1849-es aradi emlékmű ügyében, ugyancsak hálózati dokumentum tanúskodik Nyíró József *Jézusfaragó ember* című műve bemutatásának tervéről, amelyet a szerző hungarista-nyilas kapcsolódásaira hivatkozva a Fővárosi Tanács Művelődésügyi Főosztálya nem engedélyezett.²⁸ Ebben a sorban tartották nyilván a népi elkötelezettségű Szervátiusz Tibor szobrász jurta díszletépítő tevékenységét is.²⁹

Romhányi László és vezetőtársai 1989. március 4-re tüntetést is szerveztek a Vörösmarty térre a színházmentés érdekében, amelynek elmaradása utóbb találgatásokra is okot adott. Együttal mutatta, hogy a gyakori működési, politikai és személyi konfliktusok, a rendszerváltás-alakulás sodrában érthetetlen koncepcióváltások, kalandor akciók és gyáva, a korszereplő számára érthetetlen visszavonulások, hibás döntések kísérték a Jurta-működést. A színházigazgató ugyanis a demonstráció előestéjén az országos médiumokhoz eljuttatott közleményben lemondta a tiltakozó gyűlést, okként a színház hitelügyeire folyó tárgyalások zavartalanságának biztosítását jelölve meg.³⁰

²⁷ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban ÁBTL) 2.7.1 Napi operatív információs jelentések (továbbiakban NOIJ) 45/6/1989. 03. 03.

²⁸ III/III Krónika. Blog. 1988. április – A Jurta Színház megfigyelése. Forrás: http://iii-iii-kronika.blog.hu/2014/04/21/aprilis_21_a_jurta_szinhaz_megfigyelese#more5237174 (Letöltve: 2017. 01. 24.)

²⁹ *Pesti Magyar Hírlap*, 1994. március 14. 7. – Szervátiusz Tibor a rendszerváltást követő, a nemzeti média érdekében tett felhívásával exponálta magát. A „magyar nép megmaradásért folytatott embertelen küzdelméről”, az „elszabotált rendszerváltásról” írt. 1991-ben „látszatfordulatról” beszélt: a „választások után reméltük, hogy a rendszerváltozás bekövetkezik. Sajnos nem úgy alakult, ahogy vártuk, hiszen azok az erők, amelyek eddig is uralkodtak és a népet félrevezették, idegen érdekek szolgálatába állították, továbbra is kifejtik tevékenységüket a magyar nép kárára. Elkövetkezett az az idő, amikor már nem Keletről gyarmatosítottak minket, hanem Nyugatról”.

³⁰ OSA Archívum. A Kossuth Rádió adásainak átíratva. 1989. március 4. Forrás: http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=528&Itemid=547&lang=en (Letöltve: 2016. 11. 11.) – Romhányi László

A belső elhárítás azonban a valódi okot is tudni vélte, amely szerrint a tüntetést az esetleges provokációktól tartva mondták le. A hirtelen döntés hátterében – mint azt később több Jurta körüli személy is megerősítette – feltehetően Romhányi László és (Szemenyei) Kiss Tamás³¹ színháztitkár³² megromlott kapcsolata állt.³³ Egyes vélemények szerint a belvárosi tüntetés lemondása vezetett volna kenyértöréshez az egységbe szerveződő ellenzék

a közlemény átadását követő hajnalban családjával elhagyta a fővárost, és vidékre utazott.

³¹ A Szemenyei előnevet használó Kiss Tamás (1945–) politikus-publicista életútja távolról sem egyenes, ha van ilyen politikusi életút egyáltalán. Az 1970-es években Nyugaton megjelent írásai miatt kémkedés vádjával ítélték el, megjárta a Kádár-korszak börtöneit, majd az 1980-as évek második felében került szorosabb kapcsolatba az ellenzéki mozgalmakkal. 1988-ban a Jurta titkárságvezetője. Felesége, Kollár Erzsébet által szerkesztett életrajza szerint – „tájékozott lévén az akkori paktum, az MSZMP-vel történő egyezkedésben” – 1988 decemberében elhagyta az országot. Erre azonban valójában csak 1989. március 4. után (a *Szent Korona* közlése szerint szeptemberben) kerülhetett sor, ráadásul a Romhányi Lászlóval kapcsolatban álló személyek szerint egészen más – a fentiekben ismertetett – okból. Kiss Tamás ezt követően Németországban telepedett le. 1994-ben a *24 Óra* című hungarista szellemiségű kanadai lap munkatársa lett, s állítása szerint kapcsolatba került a nyugati hungarista emigrációval is. Utóbbi állítása hitelességét éppen a hivatkozott emigráns körökből – egyebek mellett Dobszay Károly, az *Út és Cél*, valamint a *Szittyakürt* című lapok egykori szerkesztő munkatársa – vonták kétségbe. Később a kanadai *Új Híd*, majd a már egészen más szellemiségű *Kanadai Magyar Hírlap* munkatársa lett (2012-ig). – Szemenyei-Kiss Tamás Koller Erzsébet és Pütkösti Árpád által szerkesztett életrajza. *hirhatar.com*. Magyar-amerikai hírportál. Forrás: <http://hirhatar.com/egyevszazad-a-diktaturakban/> (Letöltve: 2016. 11. 16.); Ki az a „Szemenyei”-Kiss Tamás? *kitartas.net*. A hungarista mozgalom lapja. Forrás: <http://kitartas.net/2011/06/15/ki-az-a-szemenyei-kiss-tamas> (Letöltve: 2016. 11. 16.); Szemenyei-Kiss Tamás nevű szélhámosról. *Kuruc.info*. Forrás: <https://kuruc.info/r/7/25221/> (Letöltve: 2016. 11. 16.)

³² ÁBTL 2.7.1 Napi Operatív Információs Jelentések 45/3/1989. 03. 06. – A program szerint a nyitóbeszédet Kiss Tamás tartotta volna, a gyanúba keveredett titkárt azonban Romhányi László azonnali hatállyal eltávolította a színháztól.

³³ Kiss Tamást Romhányi azzal gyanúsította, hogy az erdélyi kulturális és személyes kapcsolatokat ápoló színházába a román titkosszolgálat (Securitate) ügynökeként lépett be.

és a Jurta erői között, a megállapítás azonban nem látszik meg-alapozottnak.³⁴

1989-re egyébként is enyhült az ellenzékre nehezedő állam-párti nyomás, és a politikai tárgyalásra készülő szervezetek kezdtek eltávolodni a Népligettől, Jurtára utaltságuk megszűnt, új helyszínek (politikai terek) nyíltak meg előttük. A meghatározó rendszerváltó pártok kivonultak a Jurtából. A stabilizálódó pénzügyi forrásokhoz jutó, az átmenetben egyre otthonosabban mozgó új szervezetek vezetői számára kevésbé volt vonzó a politikai turbulencia közepette működő, kétesnek bélyegzett személyek gyülekezőhelyévé váló játéktér. 1989–1990 fordulójára jelentős szerepcserék zajlottak, mind a „hatalomátmentők”, mind a „segítő”, mind pedig az ellenzék ellenzéke soraiban. Az új (generációs) rendszerváltók helyett régi belső-külső emigránsok jöttek a Jurtába; számos, a nyugati emigrációhoz tartozó „történelmi” személy (Hornyak Tibor, Hóka Ernő és Hóka Mihály, Krassó György, Pongrátz Ödön),³⁵ talán inkább csoport tűnt fel.

³⁴ A két ellenoldali főszereplő sem konkrét eseményhez kötötte a „szakítást”. Solt Ottilia, aki „polgári jogi kapcsolatként” tekintett az együttműködésre, így emlékezett: „Az elválás már magától ment. Nekünk kínálkozott máshol is hely, mentünk a Corvin moziba, aztán máshová. Így tett a többi [...] ellenzéki szervezet is. Romhányi sem ragaszkodott már annyira hozzánk.” SZIKRA Zsuzsa: I. m. 81. – Romhányi László szerint: „A hatalomnak mindig is kikötése volt: csak akkor szalonképes számára egy szervezet, ha otthagyja a Jurtát [...] Az SZDSZ és a Fidesz esetében más volt a helyzet: ők meg akarták maguknak kaparintani a tulajdonjogot. Velük mi szakítottunk!” Az élő legenda. Beszélgetés Romhányi Lászlóval. *Szent Korona*, 1992. július 21. 5.

³⁵ A Hóka-Pongrátz vonalon tűnt fel a nyugati „nemzeti emigráció” a Jurtában. A New Yorkban élő Hóka testvérek, Ernő és Mihály 1989. május 18-án New Brunswickban, '56-os emigránsokkal közösen, a Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Párt politikai örököseiként Szabadságpárt néven hoztak létre politikai szervezetet. Hóka Ernőt, testvérét és Tar Györgyöt Romhányi hívta a Jurtába a hazai párt szervezése céljából, amelyre 1989. július 12-én sor is került. A történelmi szabadságpárti emigrációs kibontakozás sem sikerült, a nagy öregek „kivülről” ugyancsak nagy kritikusai lettek a rendszerváltásnak. Romhányi és köre kísérletezett, s egyre világosabban kötelezte el magát a radikális fellépés mellett. A *Magyar Holnapban* megjelent Hóka Mihály írás (Magyar doktrína. *Magyar Holnap*, 1989. október–november. 4.), egybeként mellett az „óriási előjogokat” élvező, „bevándorolt, beszivárgott vagy betelepített kisebbségek” és a kárvallott „állambirtokos magyarság” viszonyát tárgyaló írásával gyakorlatilag végérvényesen a Jurta ideológia terébe, egyben a kirekesztettek közé került. Hogy azután 1992-es „végső útjuk” az új

Az első ('88-as) év után világossá vált, hogy az átmenetről alkotott radikális (jurtás) és centrum (kerekasztalos) ellenzéki szárnyak elképzelései, főleg a „forradalmi erőszakkal” végrehajtott elitcsere-gondolat miatt összeegyeztethetetlenek, ezért a nemzeti radikálisok részvétele az Ellenzéki Kerekasztal, még inkább a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain fel sem merülhet. Az „újabb” ellenzéki generáció kizárta a „régieket”, súlyos belső csatározásokat elindítva. A történelmi ellenzéki pártok sorából³⁶ a '47-es Pfeiffer-féle utódszervezet, a Jurtában szervezkedő Magyar Függetlenségi Párt volt leginkább kénytelen szembenézni a teljes kirekesztéssel. A „nemzeti és polgári” értékek mentén létrejövő, a kommunista-szocialista elit büntetőjogi felelősségre vonását, az örökös semlegesség deklarációját, a határon túli magyarság érdekvédelmét követelő³⁷ párt az április 18-i, Nemzeti Megbékélési és Elszámoltatási Bizottság létrehozásával jelentette be igényét a „többoldalú tárgyalásokon” való részvételre,³⁸ egyfajta „radikális nemzeti ellenőrzés” gyakorlására. A Jurta-erőkben bizó MFP radikális fellépését az EKA-szervezetek elutasították,³⁹ de gondol-

integrátor szervezetbe, a Torgyán Független Kisgazdapártba vezessen. – VIDA István (főszerk.): *Magyarországi politikai pártok lexikona 1846–2010*. Gondolat Kiadó–MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2011. 470.; Zászlót bontott a Szabadságpárt Magyarországon is! 1989. július 12. *Hóka Ernő honlapja*. Forrás: <http://www.hokaerno.com/> (Letöltve: 2017. 03. 20.)

³⁶ Az ugyancsak történelmi Független Magyar Demokrata Párt (Balogh-párt) 1989. májusban indult, de nem volt jurta párt. Az 1990-es választásokra szövetkezett többek közt a MFP-vel Centrum Pártok Nemzeti Szövetsége néven. Az ellenzék ellenzékének történelmi szárnya tehát elindult a választásokon és meg is bukott.

³⁷ VIDA István: I. m. 392.

³⁸ „[A] Magyar Függetlenségi Párt készségét nyilvánítja a többoldalú tárgyalásokra és kidolgozza kül- és belpolitikai, valamint gazdasági-szociális programját.” A felhívás még kompromisszumkész hangvételű: „egyelőre a megtisztulás érdekében és a megbocsátás jegyében fogant, illetve tétetett közzé” – A Magyar Függetlenségi Párt felhívása Nemzeti Megbékélési és Elszámoltatási Bizottság létrehozására. 1989. április 18. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltast.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Nemzeti+Megb%3%A9k%C3%A9l%C3%A9si+%C3%A9s+Elsz%C3%A9l%C3%A9s+Bizotts%C3%A9g&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=139611&ty=1> (Letöltve: 2012. 05. 21.).

³⁹ Az Ellenzéki Kerekasztal ülése. 1989. május 2. Az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány in-

ható, hogy az állampárti körökből is bizalmatlanul fogadták.⁴⁰ Az ellenzéki kirekesztés csak tovább gyorsította a radikális szélsőjobboldal létrejöttét, előbb segítette összerendeződését, majd pár hét együttélést követően kiélezte belső harcait. A függetlenségi párti kudarc azt is mutatta: messze nem volt magától értetődő, hogy a radikális szellemi-ideológiai erők összefogásában a „fiatalok” közül Romhányi Lászlóé vagy a „nagy öregek” egyike lesz a vezérszerep. Szeptemberben ugyanis, Hornyák Tibor (1926–2006) „örökös elnökké” választásakor Romhányi Lászlóval együtt a teljes jurttás vezetői gárdát kizárták az MFP-ből.⁴¹ A radikális ellenzéki jobboldal történelmi szárnyának lépésére válaszul a Romhányi-kör maga is „historizált” alakulatot hozott létre a „nemzeti ellenállás otthonában”, a Jurtában. A Magyar Nemzeti Pártot Romhányi László és Geréb Attila (1946) színművész nyolc magánszeméllyel együtt július 15-én alapította.⁴²

ternetes adatbázisa. Forrás: http://www.rev.hu/89/f?p=107:30:1084533439504213::NO::P30_WAF_ID:61 (Letöltve: 2012. 05. 21.). Az ülésről készül videofelvétel tanúsága szerint a Nemzeti Megbékélési és Elszámoltatási Bizottságot a napirend ismertetésekor halvány utalással csak „számonkérő székként” említették. A pártot az EKA-működés időtartama alatt, annak többszöri kérelme ellenére sem vették fel a kerekasztalt alkotó szervezetek közé.

⁴⁰ Tanácskozott az MSZMP budapesti reformköre. 1989. április 27. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltast.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Magyar+F%C3%BCggetlens%C3%A9gi+P%C3%A1rt&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=141914&ty=1> (Letöltve: 2012. 05. 21.). „Az MSZMP-nek a megújulás érdekében mindenképpen el kell végeznie az önvizsgálatot, de nem szabad megengedni, hogy leszámoláshangulat alakuljon ki az országban.”

⁴¹ Jegyezzük meg: ugyanekkor zárták ki Romhányit, Geréb Attilát, Kassay Gyulát, a „színészeket”; s csak négyen maradtak az előző vezetésből.

⁴² Fővárosi Törvényszék, Civil és egyéb cégek nem minősülő szervezetek kezelőirodája (továbbiakban FT). Pk. 60678/1989. ügysz. *A Magyar Nemzeti Párt bírósági iratai*. Az 1989. július 15-ei alakuló ülés jegyzőkönyve. A tíz alapító között volt: Balázs István (1942), a Márciusban Újra Kezdjük mozgalomban vállalt szerepéért – hivatalosan fegyver- és lőszerrejtegetésért – 1957-ben kivégzett Balázs Ferenc öccse, Bartal Ferenc (1915), a Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Párt vezetőségi tagja, Bosnyák Imre (1914–1997), aki 1935-től a Szálasi Ferenc vezette Nemzeti Akarat Pártjának politizált, a VIII. kerületi alapszervezet ifjúsági vezetője lett. 1939-ben részt vett Szálasi tervezett kiszabadításában, amiért másodfokon tizenegy éves börtönbüntetésre ítélték. A nyilas hatalomátvétel után kiszabadult, és 1944. október végén a propagandaminisztériumban kapott állást. A háború után a nyilasokkal Nyugatra

Rajna Tibor (1940)⁴³ Székesfehérváron megalakította az 1956-os munkástanács-jogutód Szolidaritás Munkásszövetséget, november 5-től Független Magyar Munkáspártot. Az ugyancsak a Hornyák-pártban (MFP) elnökhelyetteséig jutó Mészáros Vilmos ügyvéd Magyar Liberális Pártja szintén a Jurtához kötődött. A függetlenségi párttal szakító Stoffán György (1958) újságíró⁴⁴ a Mindszenty Emlékbizottságot⁴⁵ „vitte” a majdani jurta választási szövetségbe, a Keresztény Nemzeti Unióba (KNU). Induláskor a Jurtához kötődött a Fónay Jenő (1927–2017) vezette Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége (Pofosz)⁴⁶ is.

menekült, szovjet katonák Bécsben tartóztatták le. A Szovjetunióból 1955-ben tért haza. Részt vett az 1956-os felkelésben. A rendszerváltáskor belépett a Független Kisgazdapártba. (Nagybátyja volt az 1952-ben kivégzett hungarista lapkiadó, Bosnyák Zoltán.) Ugyancsak alapító volt Budai Kulcsár János (1937) író, költő, újságíró, az 1956-os forradalom résztvevője, Dózsa László (1942) színművész, aki beszámolóit szerint kamaszforradalmár, valamint Zimándi Ervin (1916) nyugdíjas villamosmérnök, a Magyar Királyi Honvédség egykori hadnagya, aki 1944. decemberben megakadályozta a jözsefvárosi pályaudvar felrobbantását.

⁴³ Rajna Tibor (1940–) egy fodrász kátéeszenben volt ipari tanuló a Jözsefvárosban. 1956-ban Angyal István hívta a csoportba a tizenhat éves legényt, ő felelt az őrség megszervezéséért. A bukás után elhagyta az országot. Hazatérését követően Tűzoltó utcai „csoporttagságáért” tizenkét évi börtönre ítélték. 1963-ban szabadult, Székesfehérvárra került, a Földgép Vállalatnál lett gépkocsivezető. 1989-ben a Videoton Vállalat munkástanácsának kezdeményezője, egy év múlva Pofosz-szervező és megyei elnök. Romhányi Lászlóhoz és Geréb Attilához hasonlóan részt vett a Magyar Függetlenségi Párt újjáalakításában, rövid időre a vezetésbe is bekerült.

⁴⁴ Magyar Függetlenségi Párt. 1989. április 3. *MTI hírchívum 1988–2012*. Forrás: <http://archiv1988-2005.mti.hu/Pages/HirSearch.aspx?Pmd=1> (Letöltve: 2012. 05. 21.) – A Mindszenty Emlékbizottság alakulásáról az MFP szervezésekor értesülhetett a közönség, miután a létrehozó Stoffán György az ideiglenes pártvezetőségbe is bekerült. Nevéhez fűződött még a katolikus pártalakítás tervével életre hívott Magyarok Nagyasszonya Társaság, amelynek megalakításáról a *Szent Korona* 1989. december 6-i száma tudósított.

⁴⁵ Hús évvel később... – az összetartozás napja. *Stoffán György blogja*. Forrás: <http://stoffangyorgy.blogspot.hu/2010/06/husz-evvel-kesobb-az-osszetartozas.html?m=0> (Letöltve: 2017. 04. 10.) – Az emlékbizottság a szerzetesrendek reorganizációját, az egyházi ingatlanok azonnali visszaadását, a kommunista diktatúra alatt elítelt papok rehabilitálását, az egyházi iskolák újjászervezését szorgalmazta, a keresztény erkölcsi nevelés fontosságát hangsúlyozta.

⁴⁶ VIDA István: I. m. 411. – A Pofosz 1989. február 19-én alakult az 1945 és 1989 között joghátrányt elszenvedők (bebörtönöztek, elhurcoltak, kitelepítet-

Még nem világos, hogy utóbbi szervezet formálisan belépett-e a Keresztény Nemzeti Unióba. A hely- és szövetségeskeresés során inkább egy ideig-óraig gyümölcsözőnek ígérkező, „lebegtetett” társulás jött létre.⁴⁷ Mindenesetre a Pofosz 1989–1990-es választási felkészülés során meghatározó szerepet vállalt a jurtás nemzetiek „káderellátásában” is. A színház emellett továbbra is otthont adott a Nemzetőrségnek, az ugyancsak radikalizmusáról és nonkonform életelveiről ismertté vált Krassó György vezette Magyar Október Pártnak, vagy az ókonzervatív Magyar Legitimista Pártnak. Ezeket a csoportokat összefogta a kirekesztettség közös élménye, azaz létrejött az „ellenzék ellenzéke”. A széles bázisú, mindenkit felvevő radikális ellenzék nemcsak a baloldali egypárti diktatúra működtetői ellenében, hanem a pártállami mechanizmusok és a döntéshozó elit átmentését segítő, *valódi* rendszerváltás útjában álló új elittel is szembe fordult. A jurtás ellenzék a Magyar Nemzeti Párt–Keresztény Nemzeti Unió–Magyar Nemzeti Szövetség szervezeti hármására épült. A nemzeti radikális ideológia-politika első jelentős megformálója a mozgalmatszervező Romhányi László. Kísérletének eredménye az „antimarxista nemzeti koalíció”, azaz a Keresztény Nemzeti Unió. A politikai karanténba zárt politikusokat tömörítő KNU a háromoldalú politikai egyeztető tárgyalások legitimitását kezdettől kétségbe vonta. Gyakorta kinyilvánították: „a kilátástalan helyzetében magára maradt milliók valódi képvisellete nélkül [...] szócséplés minden tárgyalási folyamat”.⁴⁸ A KNU-alakulásról a

tek, internáltak) képviselétére. A szervezet jellegéből és időzítéséből következőleg a kezdetektől politikai szereplőként, a tárgyalásos rendszerváltás radikális antikommunista kritikusaként léptek fel.

⁴⁷ VIDA István: I. m. 411. – A Pofosz az első szabad választásokon formailag is mint pártpolitikai tényező kívánt részt venni, 1990. februárban pártként jegyezte be őket a Fővárosi Bíróság. – Nemzeti Közzolgálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltár Rendszerváltozás Gyűjtemény Archivuma (továbbiakban: NKE EKKL RVGYA) 46. fond. Politikatörténeti iratok. 208. doboz. A KNU tagjait számba vevő adatlap (1989). A szervezet ugyanakkor kereste szövetségeseit, amelyet időlegesen a Keresztény Nemzeti Unióban talált meg. Nem csatlakozott azonban az unió választási bojkottjához, hanem – más szövetségést választva – részt vett a voksoláson.

⁴⁸ NKE EKKL RVGYA. 46. fond. Politikatörténeti iratok. 208. d. Kit válaszszak, mire szavazzak? Választási tájékoztató – az 1990. évi magyarországi vá-

Romhányi főszerkesztésében, 1989. november 18-án bemutatkozó, a jobboldali radikálisok hivatalos orgánuma, a *Szent Korona* is beszámolt. A lap a szabad választásoktól tovább éleződő konfliktusok során aztán jóval ismertebbé vált a politikai háttérszervezeteknél. Program nélkül nincsen politikai szervezet. A KNU 1989. október 14-én közreadta tíz választási programpontját négy nyomtatott oldalon.⁴⁹ Természetesen az ideológiai alapvetés a „nemzeti Magyarország” helyreállítása, ahol a romlás legfőbb oka az 1944. március 19-től számított folyamatos megszállás. A két diktatúra, két diktátor (Sztálin, Hitler), két megszállás nyomán elveszett másfélmillió magyar, kifosztották, eladósítva kiszolgáltatták az országot. Ami maradt: egy hamis, idejétmúlt ideológia. Második pont: 1956 folytatása vér és alku nélkül, mert a kompromisszum nem politikai megoldás, különösen nem forradalmi helyzetben. Harmadik–negyedik pontban általános európai haderőcsökkentést, az idegen erők kivonását, valamint ellenőrzött demokratikus választásokat kíván a keresztény koalíció. Ötödször az ország gazdasági kiszolgáltatottságát kell megszüntetni, az „internacionalista elkötelezettségek” helyett a „a piacgazdálkodás radikális rendjét kell bevezetni”. Hatodszor vissza kell térni a keresztény Európába, mi értelmezésükben az utolsó lehetőséget kínálta az Európai Gazdasági Közösséghez való csatlakozásra. Ehhez közeli időpontot – 1992 – rendeltek hozzá. A hetedik pont a Duna-menti kisépek államszövetsége, miután semmi mással nem enyhíthető a Trianon-trauma. S addig is, szól a nyolcadik pont, föderatív Erdélyt. Kilencedszer ezeréves hagyományokra épített alkotmányt, valódi népképviselőket, országgyűlést a kilátástalan helyzetében magára maradt milliók képviselőit, különben minden szándék retorika és szócséplés. S végül szabad magyar hazát kívántak a kiáltványszerzők.⁵⁰ Nehéz, de nem lehetetlen feladat ebben a magyarelvű program-

lasztási sajtókampányban részt vett pártok rövidített programjának gyűjteménye. 55–56. A Keresztény Nemzeti Unió tíz pontja (szórólap). 1989. október 14.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Az aláírók: a Nemzetörök Szövetsége, a Magyarok Nemzetvédelmi Világszervezete, a Magyar Liberális Párt, Magyar Nemzeti Párt, Mindszenty Emlékbizottság, Független Magyar Munkáspárt s biztos, ami biztos még egyszer az MNP.

ban komoly hibát találni. Az utóiratban még leírják: nyolcvan párt alakult, de ez csupán a kommunista manipuláció „eredménye”, valójában zavarkeltés. Pártból is megárt a sok.⁵¹ Különösen úgy, hogy párt pénz meg nincsen. Vagy mégis van?

A Minisztertanács Hivatalának tisztviselői október 29-én egyeztetést folytattak az ellenzéki pártok képviselőivel a normatív, taglétszámalapú támogatások szétosztásáról, a Magyar Nemzeti Pártot azonban a tanácskozássra meg sem hívták.⁵² Az egyenlő bánásmód reményében képviselőik decemberben még Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök hivatalát is megke-resték, az államelnök azonban nem fogadta őket.⁵³ A néhol igen nagyvonalú (kitalált, na jó, becsült taglétszám alapú) kampányfinanszírozás kárvallottjaként nemcsak a pártállamot vádolták az esélyegyenlőségi elv semmibevételével, de korábbi harcostársaik legitimitását és demokratizmusát is kétségbe vonták, mondván: a pártverseny elemi feltételei sem teremődtek meg.⁵⁴ Pedig, mint hangsúlyozták, a többpártrendszer ma már visszavonhatatlan tény: „MAGYAR VALÓSÁG!” Négy pontos követelésükben

⁵¹ A pártalapítási kedv 1989–1990 fordulóján tetőzött, ezt hívtuk egy korabeli írásunkban „pártáradatnak”. A nyilvánosságba bejelentkezett szervezetek száma meghaladta a 80-at, felülmúlva az 1956-os (háromnegyedszázas) pártárhullámot. Ebből 65 „pártot” jegyeztek be hivatalosan, 39 szervezet vett részt nyilvános versenyben (kampány), legalább egy jelöltet 28, országos listát már csak 12 párt tudott állítani, majd 6 párt került be az első törvényhozássba, s végül 3 párti (jobboldali) koalíció alakított kormányt. Így vonult le az árhullám. Azóta is főszabály maradt az országgyűlési választások előtti pártalapítási hullám, 2017-ben összesen 70 párt alakult. Jelenleg (2019) 264 bejegyzett pártot tartanak nyilván, közülük mindössze 8-at alapítottak 1989 után, s 1994 előtt, vagyis az első ciklusban. Óriási a pártfluktuáció, hisz az összes bejegyzett pártszám jóval 700 fölött járhat.

⁵² *Szent Korona*, 1989. november 22. 9. – *A Magyar nép kommunizmust többé nem akar! Patyomkin-köztársaság. Történelmi kollaboránsok. Milliárdok egy célért! Nyílt levél Raft Miklós államtitkár úrnak.* Maga a Nyílt levél egyébként október 31-i keltezésű.

⁵³ *Szent Korona*, 1989. december 19. 5. – Működési és kampányköltségekre nyolcmillió forintot igényelt volna az MNP–KNU, Szűrös Mátyás hivatali közbenjárásával.

⁵⁴ KISS József–STEFANY Judit–TARI Beáta: Pártáradat. A veszteseknek is van történelme. In: KIRÁLY Ferenc–LASZ György–SOMFAI Péter (szerk.): *Szabadon választott. Parlamenti almanach 1990*. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest, 1990. 22–34.

szerepelt, hogy „a fennálló hatalom egyetlen ellenzéki [...] szervezet működését se kérdőjelezhesse meg”, ne csak a bejegyzett szervezetek jelentkezhessenek támogatásért, ne követeljenek a történelmi pártok vezetőségébe 1945 utáni vezetőket, mert azokat „elpusztították, emigrációba kényszerítették, vagy lágerekben némították el”, míg akik megmaradtak, a „kollaboráns vonalat erősítették”. Végül: követelték a teljes sajtónyilvánosságot a hatalommal nem egyezkedő (radikális) pártok-szervezetek számára.⁵⁵

Közös út – külön út

A Keresztény Nemzeti Unió mindenestre indulni kívánt az 1990-es országgyűlési választásokon, habár bejegyzésére még jó egy éven át nem került sor. Alapszabály hiányában tisztségviselő-választást sem tartottak, Romhányi László mint az unió szóvivője a Magyar Nemzeti Párt és a Jurta Színház irányítása mellett igényt tartott a szövetség politikai-gazdasági vezetésére is.⁵⁶ A KNU és az MNP december 15-i, belpolitika és gazdasági válság témában rendezett nagygyűlésén Romhányi – álláspontot változtatva – a népet félrevezető „komédiának” nevezte a november 26-i négyigenes népszavazást.⁵⁷ Rendszerváltás-szabotázzsal vádolta a „MSZMP–MSZP által kreált” ellenzéki pártokat, melyekben „olyan személyek kapnak szerepet, akik a

⁵⁵ *Szent Korona*, 1989. november 22. 9.

⁵⁶ FT, Pk. 60678/1989. Bartal Ferenc Fővárosi Bírósághoz intézett levele. 1990. február 20.– Romhányi László tekintélyét csak kevesen kérdőjelezték meg a jurtás nemzeti mozgalmak köréből. A kevesek egyike volt a Magyar Nemzeti Párt választott elnöke, a tisztségéről 1990. február 20-án lemondó Bartal Ferenc, aki elnökségi levelében így írt: „Lehetetlen egy elnökségnek úgy működni, hogy annak egyik tagja [Romhányi László], mint a pártot magába foglaló választási szövetség szóvivője mindent maga dönt el, és az egyes szervezeteket még csak nem is tájékoztatja. Az ilyen cezaromániás magatartás elfogadhatatlan. Gazdasági vonatkozásban a Jurta, az Unió és a párt hol egy kalap alá vétele, hol különválasztása csak zűrzavarra vezethet [...]”

⁵⁷ A Magyar Nemzeti Párt országos nagygyűlése. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://www.1989.mti.hu/Pages/News.aspx?date=19890923&ni=226211&li=5&rt=2&ty=1> (Letöltve: 2012. 03. 05.)

kommunisták sugallatára alkudoznak a nép nevében, [...] nemzeti kerekasztalosdit játszanak, s az elvtelen alku jutalma egy-egy jó állás, egy-egy parlamenti, vezetői pozíció”.⁵⁸ Politikai válságjelentésükben kiléptek a szűken vett pártpolitikai világból, sötét víziót festve az értékvesztett és tévelygő társadalomról és az „elárvult” ifjúságról. „Terjed a pornográfia, a horror, növekszik a drogosok tábora. A gonosz erők egyre több fiatal és gyereket csálnak lépre.”⁵⁹ A kettős kommunikáció a későbbiekben is jellemző maradt, a radikálisabb beszédmód mellett jól megfért a mérsékeltebb írásbeliség. (Vagy ritkábban: éppen fordítva.) Az új politikai establishment létrejöttét Romhányi az új, konszenzusos szabályok szerint, sikeres választási szereplés útján még megakadályozhatónak vélte: „A cél: a választásokat meg kell nyerni és fel kell építeni a történelmi Magyarországot!”⁶⁰ „Minden választási körzetben képviselőjelöltet kell állítanunk”.⁶¹ Az igen ambiciózus célkitűzéstől azonban a jurtás ellenzék messze elmaradt. A *Szent Korona* által február 7-én mindössze hatvanöt egyéni választókerületi jelölt nevét tartalmazó névsort közölt.

A jurtások „rendszeridegenségét” a választási szabályok téves értékelése-értelmezése csak tetézte. A listaállítási eljárás homályban maradt, de nem volt világos az sem, ténylegesen mely szervezet színeiben indulnak a KNU jelöltjei, feltüntetve a szövetségbe delegáló szervezetek nevét is. Bíróügyi bejegyzés híján a KNU a szavazólapon meg sem jelenhetett volna. Így vagy a radikális szövetségesek közös, vagy önálló, külön-külön jelölésük lehetett volna jogszerű.⁶² Ez két lehetséges forgatókönyv. Ámde a Keresztény Nemzeti Unióra felépített kampány külön, pártalapú indulással jól összezavarja a lehetséges választókat.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ *Szent Korona*, 1989. december 27. 3.

⁶⁰ *Szent Korona*, 1989. november 29. 3.

⁶¹ *Szent Korona*, 1989. december 6. 3.

⁶² Listaállítási probléma is felmerülhetett volna, feltéve, ha sikerül az előírt számú ajánlószelvény összegyűjtése. A kispártoknak a megemelt parlamenti küszöb is nagy probléma lett, ráadásul kapcsolt lista esetén a szövetkező szervezeteknek külön-külön kellett volna elérni az 1990-ben még négyszázalékos támogatottságot.

A sajtónévsorban az aspiránsok több mint felét (34) a Pofosz adta⁶³ vagy támogatta, amitől a jurtás Magyar Nemzeti Párt jelentősen elmaradt (24).⁶⁴ Azonban a kétpárti jelöltállításból a kívülállónak nem következett a szoros szövetség. A választási együttműködés inkább látszott pragmatikusnak.

A káderhiányon túl a Pofosz-részvétel egy másik fontos célt is szolgált. Az egykori '56-os harcosok, a nemzeti forradalom résztvevői szerepeltetésével kívánták hitelesíteni a tárgyalásos rendszerváltás nemzeti radikális ellenprogramját, forradalom nélkül, de forradalmi erkölcsiségű rendszerváltást.⁶⁵

A nemzeti radikálisok a kommunistaellenes retorikát az ellenállás szimbolikus történelmi alakjainak politikai „rehabilitálásával” igyekeztek erősíteni. Az emlékmű- és szoboravatások sora még 1989. november 4-én az '56-os emlékező kopjafával

⁶³ VIDA István: I. m. 412. – Miután a KNU a választás bojkottja mellett döntött, a Pofosz a Somogyi Keresztény Koalíció tagjaként indult a voksoláson, a szövetség azonban mindössze a listás szavazatok 0,12 százalékát szerezte meg.

⁶⁴ *Szent Korona*, 1990. február 7. 3. – A közölt adatok szerint a szövetség huszonhárom fővárosi egyéni kerületben állt volna rajtköre. Baranya megyében heten, Pest megyében pedig hat személy indult volna el – a jelölti státuszért. Az unió ismertebb exponenseinek többsége (Geréb Attila, Dózsa László, Pálos László, Bartal Ferenc) Budapesten szándékozott megmérgetni magát, ahol Vedres András személyében (aki később kiscgazda kampányokban is részt vett, valamint 1994-ben szabad demokrata önkormányzati jelölt is volt) egy, a szűkebb szakmai berkeken túl ismert értelmiségit is maguk mellé állítottak. Romhányi László viszont szülőhelyén, a sátoraljaújhelyi kerületben indult volna el. A katolikus-keresztény orientációt három pap volt hivatott megjeleníteni, akárcsak a Szent Korona Társaság tagjaként az MNP által támogatva Vasban fellépő hitoktató-vállalkozó Dancsecs György, aki azután az 1990-es évek közepétől a MIÉP-ben politizált. Négy megyében viszont a KNU a választási bojkott bejelentéséig nem adott hírt egyetlen jelölt állításáról sem.

⁶⁵ A hatvanöt jelölt-jelölt közül tizenegy személynek volt '56-os múltja, vagy szól arról (nyomtatott-internetes) sajtóforrás. Négyük (Bosnyák Imre, Dózsa László, Szalma Árpád, Szalay Róbert) többnyire saját elbeszélésén alapuló „forradalmári” múltja nem igazolt kielégítően. Közülük Bosnyák Imre és Szalay Róbert nyilas-hungarista múltja meghatározta értékelésüket. A jelöltjelöltek közül további nyolc személy volt '89 előtt politikai elítélt, vagy szenvedett hátrányt, öt vagy családtagját sújtó ítélet révén. Utóbbi csoportba sorolható bizonyos értelemben maga Romhányi is, édesapja elvesztése az egész család tragédiája.

indult,⁶⁶ majd december 26-án Mindszenty József egykori esztergomi érsek (első magyarországi) mellszobrát is felavatták a Jurta Színház mellett.⁶⁷ Az Unió szimbolikus politikai, emlékeztető lépései 1990 első hónapjaiban is folytatódtak három forradalmi helyszínen. Március 12-én a Corvin közben, a Fónay Jenő vezette Pofossal, valamint Pongráz Gergely egykori felkelőparancsnokkal,⁶⁸ március 20-án a Huba utcai Vendéglátóipari Szakközépiskolánál,⁶⁹ április 4-én a Népköztársaság útja (ma Andrásy út) 99. számú ház falánál koszorúztak.⁷⁰

Közeledtek az első többpárti demokratikus választások, a KNU is közleményeket adott ki, tüntetéseket szervezett. A KNU február 1-jei – késedelmes bejelentés miatt betiltott –, majd ennek ellenére megtartott Vörösmarty téri demonstrációján Romhányi László néhány száz fős hallgatóság előtt a választási törvényt a „nemzet szegényének” nevezve kijelentette: az „igazi ellenzék képviselői nem kapják meg a választási kampányhoz szükséges pénzt és nyilvánosságot”, majd hozzátette: „az ország minden pártjának vezetőségében jelenlevő ejtőernyősök megakadályozták, hogy nemzeti egység alakuljon ki a most hatalmon levőkkel szemben”.⁷¹ A fokozott hangulatú résztvevők a Szabadság térre, a Magyar Televízió székháza elé vonultak, ahol álláspontjuknak

⁶⁶ *Szent Korona*, 1989. november 29. 5.

⁶⁷ A Keresztény Nemzeti Unió felhívása. 1989. december 22. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltasi.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%C3%A9ny+Nemzeti+Uni%C3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=229166&ty=1> (Letöltve: 2012. 04. 20.). – Romhányi László már 1989 nyarán kötetet jelentetett meg Mindszenty József életrajzi írásaiból, szentbeszédeiből és körleveleiből *Legyen meg a te akaratod* címmel.

⁶⁸ *Szent Korona*, 1990. március 21. 6.

⁶⁹ Közlemények, előrejelzések. 1990. március 19. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltasi.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%C3%A9ny+Nemzeti+Uni%C3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=20&ni=258691&ty=1> (Letöltve: 2012. 04. 20.)

⁷⁰ Emléktábla-avatás. 1990. április 4. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltasi.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%C3%A9ny+Nemzeti+Uni%C3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=20&ni=265023&ty=1> (Letöltve: 2012. 04. 20.)

⁷¹ A Keresztény Nemzeti Unió tüntetése. 1990. február 1. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltasi.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%C3%A9ny+Nemzeti+Uni%C3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=242628&ty=1> (Letöltve: 2012. 04. 20.)

nyilvánosságot követelve többen a behatolást is megkísérelték.⁷² A rendőrségi engedély nélkül demonstráló KNU az incidenssel a politikai élet perifériájára sodródott. A folyamatot a február 16-án, ugyancsak a Vörösmarty téren (más források szerint a február 23-ai sajtótájékoztatón) bejelentett⁷³ választási visszalépés zárta le.

A felismerés döntéssé érett: sem az anyagi forrásokat, sem a szervezeti fejlődés-bázisépítés kései szervezkedésből fakadó hiányos és elmaradott állapotát figyelembe véve nem versenyképes az új-régi nemzeti radikális ellenzék – így azt meg kell óvni a választási kudarctól. A radikális nemzeti jobboldal a betagozódással vállalt kötelmek helyett a saját mozgástérben kívánt politizálni, úgy gondolván, a törvényhozó hatalomból való kiszorulás nem jár együtt a politikai befolyás és ellenőrzés elvesztésével. A szövetség február 23-i sajtótájékoztatóján kinyilvánította: „a

⁷² Mint a Szabad Európa Rádió szerkesztője megjegyzi: „ezt az akciót a kivezényelt rendőrkordon parancsnokainak okos viselkedése hiúsította meg végül. Mindenesetre a harsány »Vesszen Pozsgay!« kiáltásoktól zengett a tér”. – Visszatekintő: február 2., avagy a népátverés történelmi alapjai. *Szabad Hírek hírei*. Forrás: <http://ajobbik.network.hu/blog/a-jobbik-hirei/visszatekinto-februar-02-avagy-a-nepatveres-tortenelmi-alapjai> (Letöltve: 2012. 05. 14.) – Másképp idézte fel az eseményeket napokkal később Romhányi László: „A jogosan felháborodott tömeget csak komoly erőfeszítések árán tudtuk lecsillapítani [...] Két és fél óras várakozás után végre megjelent a Televízió forgatóstábjá, és meghallgatta a tüntetők jogos követeléseit. Am ígérletük ellenére nem sugározták az egybegyűltek fő követeléseit, hanem mindössze fél percre játszottak be képeket a demonstrációról. Tehát ismét becsapták a népet”. A konzekvenciát levonva kijelentette: „a Magyar Televízió a mai napig egy szűk hatalmi klikk érdekeit szolgálja ki”. A Keresztény Nemzeti Unió közleménye. 1990. február 7. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%20C3%A9ny+Nemzeti+Uni%20C3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=244606&ty=1> (Letöltve: 2012. 04. 20.)

⁷³ Demonstráció a Vörösmarty téren. 1990. február 16. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%20C3%A9ny+Nemzeti+Uni%20C3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=247881&ty=1> (Letöltve: 2012. 03. 23.) A demonstráción indította el a KNU azt a kampányát, amelyben népszavazás kiírását követelte a választási törvény módosítására, tiltakozásul a kopogtatócédulák alkalmazása ellen.-- Bartal Ferenc idézett, február 20-i keltezésű levele (lásd 46. jegyzet) szerint a választástól való visszalépést Romhányi László már akkor bejelentette, ugyanakkor az MTI arról csak mint az 1990. február 23-i sajtótájékoztató során elhangzott bejelentésről tudósított.

magyarországi többpártrendszer irányított, manipulatív rendszer része, ezért bármilyen koalíciós formáció kerül hatalomra a márciusi választásokat követően, a KNU ellenzékké válik”.⁷⁴

Az unió visszalépése ellenére a „kirekesztett nemzeti ellenzék” tagjaként a választási kampány aktív résztvevője maradt. Március 20-án csatlakozott az Országos Választási Bizottság közös kispárti lista állítását megakadályozó döntése ellen tiltakozó, tizenkét szervezet által közreadott állásfoglaláshoz.⁷⁵ Két nappal később, 22-én ismét a KNU-t „szellemi pogrom” alá vető Magyar Televíziót és annak elnökét, a pártot – talán elsőként – „jobboldali náci szervezetnek” nevező Nemeskürty Istvánt támadták: „választási »bőségkosarából« kirekesztett ellenzéki pártokat [...] a [március 15-én – a szerző] éjjel sugárzott ünnepi események közvetítéséből kihagyták – kiollózták – még esélyt sem adtak arra, hogy a nemzet nyilvánossága előtt hangjukat hallassák”.⁷⁶ A keresztény nemzeti szövetség az országgyűlési választások első

⁷⁴ A Keresztény Nemzeti Unió sajtótájékoztatója. 1990. február 23. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%3%A9ny+Nemzeti+Uni%3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=250278&ty=1> (Letöltve: 2012. 03. 23.)

⁷⁵ Közlemény a választások tisztaságáról. 1990. március 22. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=K%3%B6zlem%3%A9ny+a+v%3%A1llaszt%3%A1sok+tisztas%3%A1g%3%A1r%3%B31&sd=19890101&ed=19901231&sp=0&ni=259089&ty=1> (Letöltve: 2012. 03. 23.) „[E]zek a kétes értékű állásfoglalások foltot ejtettek a választások remélt tisztaságán, gátolták a pártok közeledését, tömörülését. A nemzeti érdek ellenében az erők szétforgácsolására vezettek, és durván sértve a fenn hangoztatott esélyegyenlőség elvét [...] Törvénytörő tevékenységüket tapasztalva az Országos Választási Bizottság azon tagjai iránt, akiket a belügyminiszter javaslatára az állampárt által mindvégig szavazógépezetként használt parlament nevezett ki, legteljesebb bizalmatlanságunkat fejezzük ki.” – állt az állásfoglalás szövegében, melyhez többek között a Magyar Néppárt, a Pofosz, a Magyar Függetlenségi Párt, a Haza Párt és a Magyar Október Párt is a nevét adta.

⁷⁶ A Keresztény Nemzeti Unió tiltakozása. 1990. március 22. *Rendszerváltás és az MTI*. Forrás: <http://rendszervaltas.mti.hu/Pages/News.aspx?se=1&wo=Kereszt%3%A9ny+Nemzeti+Uni%3%B3&sd=19890101&ed=19901231&sp=20&ni=260127&ty=1> (Letöltve: 2012. 03. 23.) „Nemeskürty István az ország nyilvánossága előtt közölte, hogy március 15-én ő rendelte el a Magyar Televízió épületének lezárását, egy olyan párt fenyegetése miatt, amely párt nem szerepel ugyan a, »vitaasztalnál«, de egyszer már kövel dobálta meg a Magyar Televízió épületét.” – emlékeztetett a KNU.

fordulója után, március 29-én – korábbi elutasító álláspontját a helyzetre tekintettel feladva – az egyetlen kormányképes nemzeti erő, a Magyar Demokrata Fórum támogatására szólította fel híveit. Ugyanakkor a választott stratégia igazolására kiemelték: „Bevált a KERESZTÉNY NEMZETI UNIÓ választási taktikája is, mert igen kevesen járultak az urnához (a magyarok egyharmada távolmaradt)”; továbbá: „a választók több százaléka áthúzta az egyéni és pártlistákat! Az [...] UNIÓ számára ez komoly győzelmet jelent.”⁷⁷ Utóbbi „analízis” egy további lépéssel távolabb vitt az immár választások által is legitimált politikai struktúrától, saját közönséghez szólva alternatív valóságkép megteremtését jelentette. Az EKA–NEKA kizáró nyilatkozatával kezdődő hírlapi szócstaták, nyilatkozatháború és köztéri tüntetések közepette az 1990. májusi választásokig tartó időszak során a keresztény-nemzetiek a politikai szélre szorultak. Válaszul Romhányi László és köre világossá tette, hogy az „ellenzék ellenzéke” szerep helyett a döntéshozó politikai elit ellenzékeként folytatja működését. A nyilvános versengésből visszavonulva részvételi bojkottot, *forradalmi demokrácia* alternatívát hirdettek, kicsiny szubkulturális pártjaikat építették-őrizték, saját díszletek között. Ahogy tudták. Ahogy engedték. Erről szól majd tanulmányunk következő része.

⁷⁷ *Szent Korona*, 1990. április 4. 3. – Az érvénytelen szavazatok aránya valóban átlag feletti volt az 1990-es választások első fordulójában: a területi listára leadott szavazatok 3,39%-a, 172 136 választó adott le érvénytelen szavazólapot. A későbbiekben az érvénytelen szavazatok aránya 0,73% és 1,46% között alakult.